

Ondrejcsák Eszter

Az Új magyar lírai antológia

Bevezetés

Anton Straka csehszlovák kulturális attasé 1893-ban született Kassán, szlovák munkáscsaládban. Az Osztrák–Magyar Monarchia idején itt végezte tanulmányait magyar iskolában, majd papi pályára lépett. 1915-ben fejezte be a katolikus szemináriumot, s hitoktatóként kezdett működni. Csehszlovákia megalakulásakor a *Slovenský Východ* szerkesztője lett, mellette pedig tábori papként szolgált a hadseregben. 1920-ban Prágába került, a Honvédelmi Minisztérium sajtóosztályára, ahol, mint a szlovák–magyar ügyek felelőse dolgozott. Eközben megalapította a Tatra Sport Klubot és a Csehszlovák Turisták Szövetségének elnökeként felfedezőutakat vezetett a Szlovák Paradicsom feltérképezésére. Munkájának elismeréséül, az 1921-es észak-szlovákiai turistakönyv elkészítéséért, nevét máig őrzi a Kolostor szakadéknál lévő Anton Straka-vízesés.

1921-ben kérvényezte a papi szolgálat alól való felmentését, majd feleségül vette Věra Langerovát, akitől három gyermeke született: Milán, Vladimír és Jan. Egy ideig a *Tribun* szerkesztője volt. Publicisztikát elsősorban a *Národní Politika*, *Národní Osvobození* lapokba írt. 1925. június 15-én a prágai Külügyminisztériumból kinevezték a budapesti Csehszlovák Nagykövetség időközben elhunyt sajtóattaséjának helyére. Itt 1936 áprilisáig dolgozott, ekkor visszahívták a minisztériumba.

Ez alatt a tíz év alatt ismerkedett meg Szabó Lőrincsel és József Attilával, akik legjobb magyar barátai lettek. Amerikai úti lakásán szervezte meg az ún. péntek estéket, ahol a magyar kultúra képviselőin kívül vendégül látta a szlovák és cseh irodalom, művészet jeles személyiségeit is. 1936-ban a közös munka eredményeként jelent meg szerkesztésében a *Cseh és szlovák költők antológiája*, az első magyar nyelvű modern cseh és szlovák lírai válogatás, benne Szabó Lőrinc és József Attila cseh nyelvű fordításaival.

Anton Straka prágai évei

Straka Budapestről való távozását követően 1941. március 21-ig, letartóztatásáig, Prágában működött. Tevékenysége a korábbi folytatása: irodalmi- és kultúresteket szervezett, előadásokat tartott, állandó összeköttetésben állt a pesti írókkal és a Prágában tanuló baloldali magyar diákok szervezeteivel, a Petőfi- és Táncsics-körrel, továbbá műfordítói munkát végzett, publicisztikai cikkeket írt, leginkább a *Brázdába*, és a D 40 elnevezésű, Emil F. Burián színháza körül alakult baráti egyesület titkára lett.

A Budapesten kiadott *Cseh és szlovák költők antológiája* megjelenése után a magyar irodalom népszerűsítéséhez fogott Csehországban. Ennek megnyilvánulása volt Móricz Zsigmond regényének, a *Légy jó mindhalálignak* 1936-os cseh nyelvű kiadása,

novellájának, a *Barbárok*nak a lefordítása és megjelenése 1937-ben, és mindenekelőtt az *Új magyar lírai antológia* összeállítása. Tervbe vette ezen kívül Móricz Hét krajcár című novellájának a lefordítását, illetve egy Márai-regényt, Babits Gólyakalifájának és Madách *Az ember tragédiájának* egy jobb minőségű fordítását is dr. Hartlal együtt.

Az Új magyar lírai antológia

A kiadatlanul maradt *Új magyar lírai antológia* jegyzetfüzetei és forrásai jelenleg szétszórva találhatóak a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában, a Straka-hagyatékban, a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában és a magánkézben levő Hartl-hagyatékban Csehországban.

A kötet terve már a péntek esti összejövetelek alatt megszületett. Ennek bizonyítékául szolgál Straka egyik levele Szabó Lőrinchez 1933. február 24-én, melyben megemlíti, hogy pozitív ígérete van arra, hogy miután Káldor Miksa a *Cseh és szlovák költők antológiáját* kiadja, megindulnak a tárgyalások egy cseh nyelvű lírai válogatásról. Az anyaggyűjtést „pénteki barátaival” már megkezdték.

Straka röviddel azt követően, hogy Prágába visszatért, Szabó Lőrinchez címzett május 16-i levelében számol be arról, hogy az itteni fiatal költők nagy lelkesedéssel fogadták a *Cseh és szlovák költők antológiájának* korrektúráját, és önként ajánlották fel szolgálataikat egy magyar lírai kötet lefordításához és kiadásához. Straka ekkoriban Nádass Józsefet bízta meg az anyag kiválogatásával, akitől 120-150 darab verset kért. Első ötlete az volt, hogy a kötetet Adyval és kortársaival kezdené, és folytatná egészen a legfiatalabb kortársakig. A kiválasztott verseket aztán a prágai költőkkel megnézetné, lefordítaná, ugyanúgy, ahogyan korábban a péntek estéken dolgozott a magyar költőkkel a cseh verseken. Másik közeli barátjának és munkatársának, Szalatnai Rezsőnek június 10-én árulta el, hogy cseh barátaival szerdánként kávéházakban találkozgatnak, s tervezik az első cseh nyelvű modern magyar antológiát.

Ez a terv az évek során a körülményekhez alkalmazkodva változott. Ténylegesen Straka, fordítótársával, dr. Antonín Hartlal együtt csak 1938 decemberében fogott hozzá a magyar versek fordításához, addig Földessy Gyula, Komlós Aladár, Győry Dezső és Balassa József volt elsősorban a segítségére az anyag kiválogatásában.

Kezdetben egy kötetben gondolkodtak, de ezt a szándékot módosítaniuk kellett az érdeklődés hiánya miatt, ugyanis nem kapták meg Pestről a szükséges könyveket és verseket, de a terjedelmi korlát és Ady nagysága is döntő tényező volt.

Földessy Gyula, hogy eloszlassa a felmerülő problémákat, azt ajánlotta Strakának, írjon levelet a *Nyugat*, a *Kelet Népe* és a *Szép Szó* folyóiratoknak, s majd a szerkesztők figyelmébe ajánlják az új költőknek a készülő antológiát, akik bizonyosan szívesen küldenek a köteteikből és verseikből. Féja Géza és Ortutay Gyula segítségét is kérheti, utóbbi népdalszövegeket tudna neki biztosítani.

Straka és Hartl bőséges, alapos és tájékoztató munkát szeretett volna az olvasók ke-

zébe adni. A népköltészetnek külön fejezetet szántak, azt szerették volna, ha jellegzetes népdalszövegek, népballadák és népköltők, ún. őstehetségek is helyet kapnak benne. Népballadából a *Kőműves Kelemen*, *Budai Ilona és Júlia szép leány* címűeket választották ki, népköltőkből pedig Sértő Kálmánt és Sinka Istvánt, mivel ezek eredetien, élesen világítják meg a magyar nép sajátos gondolkodásmódját és érzemvilágát.

A költemények válogatásánál fő szempont volt a versek magyarsága, a gondolkodásmód, a hivatástudat, mindaz, ami jellegzetesen magyar. Straka ugyanis a magyar jellemet, a magyar életet és a magyar lelket akarta tolmácsolni, híven és hiánytalanul. Figyelembe vette továbbá a prágai közönség igényeit is. A cseh és a szlovák költők azt nézték, mely versek időtállóak, elsőrangúak, informálók és érdekesek az idegenek szemével nézve is, mert nem akartak olyan verset felvenni az antológiába, amely a külföldi embert nem érdekelhetik.

Legközelebbi barátaihoz, Josef Horához, Jaroslav Seiferthez, Laco Novomeskýhez, Vozáry Dezsőhöz, Babits Mihályhoz, Szabó Lőrinchez, Palotai Borishoz, Sándor Lászlóhoz és másokhoz ezért azzal a kéréssel fordult Straka, hogy mondjanak hiteles véleményt a versekről és a nyersfordításokról, illetve, ha tudnak, küldjenek további műveket Pestről.

Ady valamelyik verscímét szerették volna a kötet címéül választani, és Emil Boleslav Lukáč szlovák költőt akarták felkérni az előszó megírására. A kötet végére kíséző és magyarázó részt terveztek, s egy bibliográfiát az addigi fordításokból.

Ám 1939 októberében Földessyhez írt levelében Straka már arról tudósít, hogy Hartl két részre osztják az antológiát: az első részt Ady műveinek szentelik, a másodikat pedig más kiemelkedő kortárs költőknek.

Földessy Gyula, aki az Ady-kötet verseinek válogatását irányította, alkalmasnak találta ezt az ötletet, mivel Adyt tartotta a legkiemelkedőbb költőnek a 20. századi magyar lírából, és szerinte mellette a többi költő nagysága nem tudott volna érvényesülni. Véleménye az volt, hogy Ady az egyedüli zseni a kortárs költők közül, akinek érzés-dinamikája, tökéletes kifejező képessége, eredetisége magasan fölötte áll minden más magyar lírikusnak, nem is szólva világnézetének emberi és faji teljességéről, aktuális hangjáról.

Eleinte 80-100 db versfordítást választottak ki Strakával Ady összes kötetéből, a korábbi 20 körüli helyett, de ezt a számot a teljesség igénye miatt felemelték később. Földessy ugyanis Straka összeállítását hiányosnak tartotta, ezért készített egy olyan listát, ami a legjelentősebb Ady-verseket tartalmazta, mintegy 173 verset kijelölve, aláhúzva mindazokat, amelyek kihagyhatatlanok. Végeredményben 40 elhagyható és 133 fontos verset nevezett meg, amely Straka 109 versével együtt összesen 242 darab lett. Az Ady-kötet elejére magyarázó, esztétikai és kritikai előszót is akart készíteni Földessy.

Dr. Hartl, Straka fordítótársa kiváló és elismert műfordító volt ekkoriban, Straka hivatali kollégája a belügyminisztérium sajtóosztályán főkönyvtáros, aki ugyan nem értett magyarul, de a szó szerinti nyersfordítás után kiváló stilisztikai feladatokat tudott végezni. Straka nyersfordításai otthon, vidéki kirándulóhelyeken és prágai kávéhá-

zakban, mégpedig a zsidóknak fenntartott termekben készültek, mivel azt elkerülték a németek. Hű fordítást akartak, az eredeti vers ritmusával, rímével, de egyben jó cseh verset is szerettek volna nyújtani, ami alkalmazkodik a cseh nyelvhez és verseléshez is. Leginkább Ady költeményei jelentettek nekik nehézséget, hiszen Adyt fordítani nehéz munka volt, aki rímeiben és versmértékeiben szertelen költő volt.

Figyelembe vették a korábban kötetekben megjelent Ady-fordításokat is, Mirek Elpl 1935-ös válogatását (19 db verset), Bohumil Müller 1932-es kötetét (14 verset), Emil B. Lukáč 1936-os antológiáját (amelyben szintén 14 db Ady-fordítás szerepel), Vojtech Marko 1934-es kötetét (100 db verssel), illetve később Dénes-Bednář 1938-as kiadását, tehát mintegy 153 db verset. Straka szerint az eddigi fordítók közül Elpl határozott átköltő volt, Marko gyenge költő és fordító, Lukáč elsőrangú fordító, bár vele se mindenben értett egyet. Hartl, ahogyan fokozatosan és részletesen megismerte Ady költészetét, nagyon megszerette a költőt. Földessy Gyulának írt levele arról számol be, hogy Ady igazi szerelmévé vált. Straka lefordította számára Földessy *Ady átértékelése* című tanulmányát Ady verseléséről, amely megkönnyítette neki a tolmácsolói munkát.

Mindketten nagyon sokat vártak a cseh Ady-kötettől, igyekeztek felkelteni a figyelmet iránta: felolvasóestekre, cikkekre, előadásokra gondoltak vele kapcsolatban. Az elkészült verseket az irodalomszerető közönségnek is felolvasták bíráló végett, vajon jó cseh vers-e az adott fordítás, vagy sem. Továbbá mutatónyfordításokat közöltek le helyi lapokban.

1940. május 20-ra 240 darab Ady nyersfordítás készült el, ebből 78 volt teljesen készen. Sándor László a *Láthatár* 1940-es év 1. számában közölt cikket az antológiáról *Új magyar lírikusok csehül* címmel.

Meglepő dolog – írja –, hogy alig száradt meg a Belvedere okmányon a tinta, de Strakáék már jelét adják a magyar irodalom iránti szeretetüknek és megbecsülésüknek. Olyan időpontban jelentkeznek, amikor a közép-európai politikai változások inkább egymás ellen sorakoztatják fel a kis népeket, ahelyett, hogy a közös sors és az egymásrataltság tudatát ébresztenék fel bennük. Ady mélységes közép-európai kultúrbánata jut önkéntelenül is kifejezésre, ha az antológiára gondolunk. Ady a *Magyar jakobinus dalában* fogalmazza meg a kor Duna-völgyi sorshelyzetét, mikor ezt írja:

Ezer zsibbadt vágyból mért nem lesz
Végül egy erős akarat?
Hiszen magyar, oláh, szláv bánat
Mindigre egy bánat marad.

Dunának, Oltnak egy a hangja,
Morajos, halk, halotti hang.
Árpád hazájában jaj annak,
Aki nem úr és nem bitang.

Hiszen gyalázatunk, keservünk
Már ezer év óta rokon.
Mért nem találkozunk süvöltve
Az eszme-barrikádokon?

Mikor fogunk már összefogni?
Mikor mondunk már egy nagyot,
Mi, elnyomottak, összetörtek,
Magyarok és nem-magyarok?

Sándor László szerint Ady sorai lebeghettek a két műfordító előtt, amikor elhatározták, hogy lefordítják és kiadják az antológiát. Céljuk az volt, hogy közel hozzák az új magyar költészet remekeit a cseh olvasóhoz, feltárják és bemutassák azt, ami rokon minden közép-európai kis néppel. Közös szálak fűznek össze ugyanis a Duna-tájon minden kis népet, akiket a nagyhatalmak eddig egymás ellen játszottak ki.

Sándor László szerint Straka reménye az volt, hogy a kötet hirdetni fogja az új magyar költészet európai rangját, és utalni fog az európai kis nemzetek közös sorskérdéseire. Adyn kívül a második kötetben Babits Mihály, Berda József, Erdélyi József, Győry Dezső, Horváth Béla, Illyés Gyula, József Attila, Juhász Gyula, Kassák Lajos, Kosztolányi Dezső, Mécs László, Szabó Lőrinc, Szép Ernő, Tóth Árpád, Várnai Zseni, Lesznai Anna, Kaffka Margit, Vozáry Dezső, Áprily Lajos, Emőd Tamás, Dutka Ákos, Weöres Sándor, Jankovics Ferenc, Zelk Zoltán versei és az említett népdalok szerepeltek volna. Szabó Lőrinctől 6, József Attilától 5 költemény volt beválogatva. Többek közt Szabó Lőrinctől az *Éjszaka* és a *Lóci óriás lesz*, József Attilától *A Dunánál* és a *Nagyon fáj* című versek.

A költemények egy része el is készült, de a második világháború előzményei: a fokozódó fasizálódás, majd a nyílt fasizmus beleszólt az antológia végleges kialakulásába. Hitler előrenyomulása hallgatásra kényszerítette a népek közötti együttműködés legtöbb hívét: Strakáék nem kapták meg a további szükséges köteteket, nem volt anyaguk a befejezéshez és a kiadást is akadályozták a körülmények.

Befejezés

Straka azonban Csehszlovákia megszállása ellenére sem adta fel kulturális ténykedését. Szabó Lőrincnek vallja meg 1939. április 25-én, hogy ebben a mai bolondos és hebehurgya áprilisi világban is szentül hisz a népek tavaszában, s bolondos eszelősként tovább rajzolgatja a maga cirkulusait. „S látom – írja – vagyunk itt jónéhányan, akik ugyanígy gondolkodnak, éreznek, dolgoznak állandóan. S addig nincs baj. Sohasem voltam olyan büszke rá, hogy ehhez a pompás nemzethez tartozom itten, mint éppen most! S hiszek a történelem fényes elégtételében!”

1940. február 8-án nagy Ady-estet rendezett a prágai Művész Klubban. Az irodalmi este célja az volt, hogy előkészítse a talajt a közönség körében az antológia felé. A műsort dr. Holzknecht zongoraművész nyitotta meg, aki Bartók Béla *Allegro barbaro* című zongoraművét játszotta el. Ezt követően Hartl cseh nyelvű előadást tartott Ady nyugati modern magyarságáról és a nyugati hatások helyes befogadásáról, majd Straka beszélt szlovák nyelven Ady életéről és műveiről, mégpedig Földessy tanulmányai, Szerb Antal irodalomtörténete, Lukács *Ady és a dekadencia*, illetve Révész Béla *Ady és Léda*, *S lehullunk az őszi avaron* című könyvei alapján. A Nemzeti Színház, a Vinohradské divadlo és a D 40 mű-

vészei szavaltak el 17 db Ady költeményt cseh fordításban. A *Magyar jakobinus dalát* Straka olvasta fel. Reinitz megzenésítésében ezen kívül 2 dalt mutattak be dr. Urban előadásában, az est végén pedig szintén Holzkmnecht játszotta el Bartók *Három magyar dalát* zongorán. A hangsúly az estén a szavalatokon volt. A kottaanyagot Földessy szerezte be Strakának, aki javaslataival segítette a rendezvény megvalósítását, majd *Ady Prágában* címmel tudósítást közölt le az estet követően a *Kelet Népe* 6. számában.

Hogy hogyan fogadta valójában Straka Csehszlovákia megszállását, és milyen hangulat uralkodott a fővárosban, az leginkább Nádass József önéletrajzi regényéből derül ki. A *Nehéz leltárban* írja, hogy „Itt Prágában mintha csupa gyászruhát látnék, fekete lobogók lengenek, mindenki suttogva beszél, nevetést nem hallani, mindenki megöregedett. Sztraka Tóni talán még inkább, mint bárki más. Álmat temeti: Csehszlovákia és Magyarország fasisztaellenes összefogásának az álmát, naiv ábrándját. Hány évig festegettünk, rajzolgattunk együtt: a szabad szellem embereinek barátkozása baráttá avatja a két népet, az értelmes, a szép szó, a művészet eltakarja és elhallgatja a mesterségesen szított sovíniszta gyűlölet rikácsolását. Lesújtva, összetörten ült velem szemben, már bizony nem tudom hol, melyik kávéházban, a Zlata Husában vagy a Julišban. Kora délutántól késő éjjelig beszélgettünk, keseregünk, de vallottunk is egymásnak. Sztraka akkor még a prágai Külügyminisztérium hivatalnoka volt, de biztosra vette, hogy napjai megvannak számlálva, tudták róla, hogy baloldali, fasisztaellenes, nem volt kétséges: hamarosan kiteszik a szűrét. Hogy miből él majd azután nagy családjával, ezen nem törte a fejét, egyszer sem említette ezt a gondot. Mert a másik, a nagy gond nyomta, szűkebb hazájának, Csehszlovákiának és tágabb hazájának, Európának sorsáért aggódott, a szabadság ügyéért. Mint annyi sokunkban, benne is háttérbe szorult, eltörpült minden egyéni gond.”

Anton Straka 1941. március 21-ig folytathatta az egyre veszélyesebbé váló munkát, ezen a napon a Gestapo letartóztatta. Tevékenysége miatt három év börtönre ítélték, de ezt követően sem engedték szabadon, hanem mint politikailag gyanús személyt, Bautzenbe, Gross-Rosenbe, majd Mittelbachba hurcolták, és végül 1945. március 6-án Bergen Belsenbe, de ide már nem érkezett meg. Utolsó éveiről, a haláltábor mindennapjairól, a Straka-hagyatékban fennmaradt feleségéhez írott levelezésgyűjteménye számol be.

(Elhangzott a Cseh Centrumban 2015. november 13-án az Anton Straka – Szabó Lőrinc konferencián.)